

Streszczenie

W przygotowanej dysertacji doktorskiej podjęta została problematyka kształtowania narastającego zasobu archiwalnego w latach 1983-2013, na przykładzie wybranych archiwów państwowych tj. Olsztyna, Szczecina, Poznania oraz Wrocławia. Tematyka podjęta przez doktorantkę wynika z przekonania, że kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego było i jest ważnym zadaniem, które realizują archiwa państwowe. Współczesne metody kształtowania zasobu archiwalnego realizowane są przez selekcję i nadzór nad narastającym zasobem. Według Polskiego Słownika Archiwalnego: *nadzór nad narastającym zasobem archiwalnym to ogół czynności kontrolnych wykonywanych przez władze archiwalne w oparciu o przysługujące im uprawnienia w stosunku do twórców zespołów w zakresie stosowania przez nich właściwego sposobu klasyfikacji, systematyzacji, kwalifikacji, brakowania, przechowywania i ewidencjonowania materiałów archiwalnych*¹. Z powyższej definicji wynika, że nadzór nad narastającym zasobem archiwalnym przybiera następujące formy: archiwalna kontrola biurowości; opiniowanie i zatwierdzanie normatywów kancelaryjno - archiwalnych: instrukcja kancelaryjna, instrukcja archiwalna, jednolity rzeczowy wykaz akt; nadzór nad archiwami zakładowymi; kontrola archiwum zakładowego; brakowanie dokumentacji niearchiwalnej; archiwalna kontrola selekcji materiałów archiwalnych. Obecnie płaszczyzna na której poruszają się archiwa wykonując w/w czynności nazywana jest przedpolem archiwalnym, które można podzielić na:

- przedpole bliższe – bezpośredni nadzór nad archiwami zakładowymi
- przedpole dalsze – ingerencja archiwów w biurowość.

Dotychczas punktem wyjścia do rozważań związanych z tym tematem były lata przede wszystkim przed wprowadzeniem ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z dnia 14 lipca 1983 r. Celem pracy jest ukazanie mechanizmów kształtowania zasobu archiwalnego po 1983 r. wykorzystywanych przez wybrane archiwa państwowe oraz wskazanie na ich zmiany.

Temat zrealizowany został w oparciu o literaturę naukową, źródła archiwalne oraz akty normatywne. Podstawę źródłową do napisania pracy stanowiły następujące zespoły archiwalne: Archiwum Państwowe w Olsztynie, Archiwum Państwowe w Poznaniu,

---

¹ *Polski słownik archiwalny*, pod. red. W. Maciejewskiej, s. 55.

Archiwum Państwowe w Szczecinie oraz Archiwum Państwowe we Wrocławiu, jak również dokumentacja dotycząca kształtowania narastającego zasobu archiwalnego znajdująca się w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie. Uzupełnieniem zebranych informacji z w/w dokumentów była baza NADZÓR, na której od 2000 r. pracują archiwa państwowe, a której głównym celem jest usprawnienie prowadzenia dokumentacji jednostek nadzorowanych. Konieczne było również zapoznanie się i przeanalizowanie przepisów prawa archiwalnego, administracyjnego i ogólnego oraz normatywów o charakterze organizacyjnym i metodycznym Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Stanowią one obok źródeł archiwalnych istotny element w rozprawie doktorskiej, pozwalając na przedstawienie zmian, które nastąpiły w działalności archiwalnej.

Przedłożona praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz zakończenia. We wstępie przedstawiona została, w sposób syntetyczny, rola archiwów państwowych na przestrzeni lat. Na szczególną uwagę zasługuje okres istnienia II Rzeczypospolitej oraz czas okupacji i stopień przygotowania archiwów państwowych do nowej roli w powojennej Polsce. Kolejna część wstępu poświęcona została czasom Polski Ludowej i rzeczywistością z jaką zmierzyć musiały się archiwa. Dalsze partie wstępu ukazują czasy współczesne i obecne problemy na tzw. przedpolu archiwalnym, czyli m.in. zarządzanie dokumentem elektronicznym. W tej części omówiono literaturę przedmiotu, źródła do podjętego tematu oraz metody badawcze zastosowane w celu realizacji stawianych przed rozprawą zadań badawczych. Realizacja celu badawczego wymagała zastosowania następujących metod badawczych: indukcyjnej, dedukcyjnej, porównawczej oraz statystycznej. W pracy przedstawione zostały wnioski płynące z dokumentów powstałych w komórkach nadzoru archiwalnego wcześniej wspomnianych archiwów oraz z akt znajdujących się w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych dotyczących nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym. We wstępie wyjaśniona została również zasadność podjętego tematu oraz związanych z nim pojęć, ram terytorialnych i chronologicznych.

Praca podzielona została na pięć rozdziałów, które mają stopniowo wprowadzać w czytelnika zagadnienie kształtowania narastającego zasobu archiwalnego.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Teoretyczno – prawne podstawy kształtowania narastającego zasobu archiwalnego* nie jest obszerny. Stanowi tło badanego problemu, by stworzyć pełny obraz tego złożonego zjawiska. Podzielony na podrozdziały ma na celu ukazanie do jakiego problemu ustosunkować musiały się archiwa państwowe. Należyte kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego nurtowało archiwistów od wielu lat. Szybkie zwiększanie się ilości materiałów archiwalnych stanowiło nie tylko problem

techniczny, ale i naukowy. Z czasem powstawanie nowych instytucji, przedsiębiorstw rzutowało w znaczny sposób na ilość dokumentacji, która była wytworzona. W dalszej części rozdziału omówione zostały najważniejsze przepisy normujące postępowanie z dokumentacją. Analiza aktów prawnych pozwoliła ukazać w jaki sposób rozwijał się proces kształtowania zasobu oraz nadzór archiwalny na terenie państwa polskiego. Przedstawione zostały m.in. następujące akty prawne:

- Reskrypt o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami z 31 lipca 1918 r.;
- Dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami;
- Dekret z 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych;
- Ustawa archiwalna z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
- Rozporządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z 25 lipca 1984 r. w sprawie zasad klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji oraz zasad i trybu przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych;
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 16 września 2002 r. w sprawie postępowania z dokumentacją, zasad jej klasyfikowania i kwalifikowania oraz zasad i trybu przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych,
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie instrukcji kancelaryjnej, jednolitych rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów zakładowych.

Przepisy te, naświetlają sytuację nadzoru na zasobem archiwalnym w polskim prawie archiwalnym.

W rozdziale drugim zatytułowanym *Normatywy kancelaryjno – archiwalne* oraz jego podrozdziałach omówiono przepisy kancelaryjno – archiwalne, które powinny obowiązywać w jednostkach organizacyjnych nadzorowanych przez archiwa państwowe. Ze względu na przysługujące państwowej służbie archiwalnej uprawnienia ocenia ona prawidłowość narastania zespołów akt już w biurach zakładów pracy, gdzie proces ten regulowany jest instrukcją kancelaryjną, której nie kiedy integralną częścią jest wykaz akt. Wiąże się to bezpośrednio z ingerencją archiwów w sprawy związane z narastaniem państwowego zasobu archiwalnego. Przejawem tej ingerencji jest opiniowanie tzw. norm kancelaryjnych, czyli instrukcji kancelaryjnych, wykazów akt. Normatywy te regulują obieg pism w instytucjach oraz ustalają normy i zasady postępowania zabezpieczające sprawne wykonywanie czynności biurowych i właściwe gromadzenie. Jak również regulują postępowanie z dokumentacją zbędną do bieżącego urzędowania, która musi być przechowywana przez odpowiedni okres czasu w archiwach zakładowych. W tej części pracy starano się ukazać, że dobrze

skomponowane przepisy kancelaryjno – archiwalne mogą stać się podstawowym narzędziem służącym do uporządkowania narastającej obecnie dokumentacji i jej selekcji oraz unormowania warunków dostępu do informacji i stworzenia racjonalnych warunków przechowywania akt.

Brakowanie dokumentacji archiwalnej jako kolejny rozdział ma na celu zbadanie i ukazanie w/w procesu. Ze względu na powstanie archiwów państwowych, jako instytucji do wieczystego przechowywania materiałów archiwalnych pochodzących z różnych instytucji, nałożono na nie obowiązek wykonywania zadań związanych z wartościowaniem dokumentacji powstałej w zakładzie pracy. Archiwa zaczęły interesować się procesem wydzielania dokumentacji niearchiwalnej, przeznaczonej na makulaturę. W rozdziale tym przeanalizowano rozporządzenia, zarządzenia i pisma okólne, które miały na celu uregulowanie „żywiłowego” niszczenia dokumentacji. Autorka z przedstawionych dekretów, rozporządzeń i kryteriów starała się zaprezentować wnioski odnośnie prawidłowego brakowania dokumentacji niearchiwalnej na przestrzeni lat. Największym wyzwaniem stojącym przed archiwami państwowymi jest opracowanie optymalnych zasad selekcji dokumentacji gwarantujących zachowanie najcenniejszej jej części dla przyszłych pokoleń oraz stałe monitorowanie procesu brakowania akt. Wydaje się, że dzięki funkcjonowaniu w archiwach państwowych komórek nadzoru archiwalnego, odpowiedniemu umocowaniu prawnemu kwestii związanych z brakowaniem dokumentacji, udaje się ograniczać samowolne niszczenie akt przez jednostki organizacyjne. Z roku na rok zwiększa się liczba zezwoleń na brakowanie akt, wydawanych przez archiwa, jak również ilość akt przekazywana na makulaturę. Wreszcie urzędy, przedsiębiorstwa i instytucje brakowanie akt starają się przeprowadzać systematycznie i regularnie. Nadal jednak kwestią dyskusyjną pozostają kryteria wartościowania dokumentacji.

Rozdział czwarty poświęcony został *Kontroli archiwów zakładowych* przeanalizowano przepisy prawa archiwalnego dotyczące obszaru kontroli oraz omówiony został rys historyczny kontroli archiwów zakładowych. Wyraźną cezurę należy postawić na 1983 r. ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach w powiązaniu z uchwałą nr 57 Rady Ministrów z dnia 23 maja 1983 r. w sprawie wykonywania czynności kontrolnych przez organa administracji państwowej w bardzo konkretny sposób określiła cele i zadania archiwów państwowych w zakresie kontroli archiwów zakładowych. Utworzono w archiwach państwowych wyspecjalizowane komórki ds. narastającego zasobu archiwalnego, co pozwoliło na zintensyfikowanie czynności kontrolnych oraz określenie ich odpowiedzialności. Rozdział ten to swoista odpowiedź na pytanie: Czy działalność kontrolna

jest potrzebna i czy są jej efekty? Odpowiedzieć, można z pełnym przeświadczeniem, że działalność kontrolna jest potrzebna, choć może jej efekty nie są widoczne od razu. W rozdziale tym scharakteryzowano również zagadnienie selekcji twórców materiałów archiwalnych czyli w jaki sposób dokonywany jest wybór twórców zespołów, których materiały archiwalne zasługują na trwałe przechowywanie, a ich twórcy objęci są specjalnym nadzorem. Na podstawie zebranych materiałów przedstawiony został proces selekcji w poszczególnych archiwach państwowych, który pozwolił na ukazanie faktycznej ilości instytucji nadzorowanych według przepisów Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

Ostatni rozdział *Problemy nadzoru archiwalnego nad dokumentem elektronicznym* stanowi próbę ukazania problemów z jakimi muszą zmierzyć się archiwa państwowe, od momentu podjęcia działań zmierzających do przekształcenia dokumentacji tradycyjnej na postać cyfrową. Administracja publiczna w Polsce znajduje się w trakcie transformacji w stronę elektronicznej administracji. Budowa globalnego społeczeństwa informacyjnego i elektronicznej administracji określa nowe zadania dla państwowej służby archiwalnej i archiwów zakładowych. Archiwa państwowe, podobnie jak sektor publiczny mają być otwarte na zaspokajanie potrzeb obywateli i podmiotów gospodarczych. Archiwa zakładowe stają się obecnie najważniejszą komórką organizacyjną w procesie zarządzania dokumentacją (elektroniczną i papierową) w instytucjach, w których zostały powołane. Powyższa funkcja archiwów zakładowych stawia nowe wyzwania przed archiwami państwowymi w zakresie nadzoru archiwalnego, który będzie musiał efektywnie wspierać proces tworzenia, kwalifikowania, klasyfikowania, brakowania, przechowywania i ochrony dokumentacji papierowej i elektronicznej w instytucjach objętych nadzorem archiwalnym. Przedstawiona została również w sposób syntetyczny historia regulacji dotyczących postępowania z dokumentacją elektroniczną. Należy również podkreślić, że dzięki nowym przepisom administracja zrobiła „duży krok” w kierunku rozwoju e – administracji, jednak niewiele jednostek zdecydowało się na wskazanie systemu elektronicznego (EZD) jako podstawowego. Wykorzystanie technologii informacyjnych w administracji, w powiązaniu ze zmianami prawnymi wiąże się niewątpliwie z koniecznością zdobywania nowych umiejętności zarówno przez pracowników administracji jak i społeczeństwa.

W zakończeniu autorka dokonała porównania i oceny kształtowania narastającego zasobu archiwalnego w charakteryzowanych archiwach. W sposób syntetyczny ukazane zostały wnioski z poszczególnych rozdziałów dające rozwiązanie głównego problemu badawczego: Jaką politykę obrały archiwa po wprowadzeniu ustawy archiwalnej? W jaki sposób realizowano nadzór na archiwami zakładowymi w zmieniających się warunkach? Na

ile zabiegi stosowane przez archiwa okazały się skuteczne i wpłynęły na poprawę funkcjonowania archiwów zakładowych?